

DOI: 10.15276/ETR.02.2026.15

DOI: 10.5281/zenodo.20358775

UDC: 339.137.021(477)(045)

JEL: C81, L40

Received: 2026-01-10, Revised: 2026-02-13, Accepted: 2026-02-26, Published: 2026-03-11

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНТЕНСИВНОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE INTENSITY OF COMPETITION IN UKRAINE

Anatolii V. Shcherbak, PhD in Economics

*State Organization "Institute of Market and Economic & Ecological Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine", Odesa, Ukraine*

ORCID: 0000-0002-7607-5266

Email: av.shcherbak@gmail.com

Щербак А.В. Методичні підходи до оцінки інтенсивності конкуренції в Україні. Науково-методична стаття.

Стаття присвячена питанням оцінки інтенсивності конкуренції в економіці України. Проаналізовано показники, що використовуються у світовій практиці для визначення її рівня. Показано, що інтенсивність конкуренції в Україні швидко зростала у першій половині 2000-х років, однак пізніше знизилася. Порівнюються дані щодо динаміки промислового виробництва та рівня конкуренції у промисловості. Зроблено висновок: положення Портера, що сильна внутрішня конкуренція є найважливішим чинником економічного зростання справедливий і щодо України. Це обумовлює значення дієвої конкурентної політики для розвитку нашої країни. Обґрунтовано необхідність оцінки структурних передумов конкуренції в економіці України та визначення її інтенсивності за результатами опитувань підприємств.

Ключові слова: конкуренція, інтенсивність конкуренції, конкурентна політика, Антимонопольний комітет України

Shcherbak A.V. Methodological Approaches to Assessing the Intensity of Competition in Ukraine. Scientific and methodical article.

The article is devoted to the issues of assessing the intensity of competition in the economy of Ukraine. The indicators used in world practice to determine its level were analyzed. It was shown that the intensity of competition in Ukraine grew rapidly in the first half of the 2000s, but later decreased. Data on the dynamics of industrial production and the level of competition in industry were compared. The conclusion was made: Porter's position that strong internal competition is the most important factor of economic growth is also true for Ukraine. This determines the importance of an effective competition policy for the development of our country. The need to assess the structural prerequisites of competition in the economy of Ukraine and determine its intensity based on the results of business surveys was substantiated.

Keywords: competition, intensity of competition, competition policy, Antimonopoly Committee of Ukraine

Оцінка інтенсивності конкуренції важлива для конкурентних відомств із низки причин. Ця інформація необхідна для правильного застосування конкурентного законодавства, насамперед при боротьбі зі зловживаннями домінуючим становищем та контролі над концентрацією. По-друге, такі дані важливі для виявлення ринків, де необхідно втручання з метою захисту чи розвитку конкуренції. З іншого боку, результати досліджень рівня конкуренції використовуються для оцінки ефективності конкурентної політики і адвокатування конкуренції.

Аналіз останніх публікацій по проблемі

Сучасний світовий досвід узагальнено на слуханнях, присвячених методології вимірювання ринкової конкуренції, що відбулися на 135-му засіданні Комітету з питань конкуренції ОЕСР 11 червня 2021 року [1, 2]. В Україні оцінка інтенсивності конкуренції здійснюється Антимонопольним комітетом України (надалі – АМКУ) при розгляді певних справ. АМКУ, низка державних та приватних установ визначають її при дослідженні стану конкурентного середовища на певних ринках. Оцінка інтенсивності конкуренції у економіці України в цілому та основних секторах здійснювалася у працях С. Кирєєва [3], О. Костусєва [4], М. Потапової, В. Талаха [5]. Ці дослідження здійснювалися в рамках НДР Центру комплексних досліджень з питань антимонопольної політики (надалі – ЦКД), що був підпорядкований АМКУ.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми

Останніми роками оцінка інтенсивності конкуренції у економіці України в цілому та основних секторах не здійснюється, відповідно наявні дані застаріли. Це негативно впливає на конкурентну політику, обмежує можливості адвокатування конкуренції.

Формулювання цілей дослідження (постановка завдання)

Метою статті є на основі дослідження світового та вітчизняного досвіду запропонувати методичні підходи до оцінки інтенсивності конкуренції в економіці України.

Матеріали та методи

У статті використані матеріали ОЕСР, Антимонопольного комітету України, Державної служби статистики України, праці вітчизняних науковців. У процесі дослідження застосовано системно-структурний підхід, компаративний аналіз, синтез.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування

Конкуренція – складна система суспільних відносин, її не можна спостерігати безпосередньо. Тому надійно виміряти її інтенсивність непросто. Багатоплановість конкуренції сприяла тому, що для оцінки її інтенсивності використовується цілий ряд показників.

Структурні показники дозволяють проаналізувати рівень конкуренції на основі даних про кількість фірм, їх розміри та частки на ринку. Це насамперед коефіцієнт ринкової концентрації та індекс Херфіндала-Хіршмана (ННІ). Складність при використанні даних показників пов'язана з необхідністю чіткого визначення меж досліджуваних ринків. «Якщо межі ринків визначені дуже широко – настільки, що до нього включені фірми, які не є реальними конкурентами, – то індекс концентрації буде заниженим; якщо ринок визначено дуже вузько, виключаючи значних конкурентів, то індекс концентрації виявиться завищеним», [6] – відзначали Ф. Шерер та Д. Рос. Слід також враховувати, що зростання концентрації не завжди пов'язано з обмеженням конкуренції: воно може пояснюватися витісненням неефективних компаній. До того ж навіть якщо на ринку домінують 2-3 компанії, вони можуть активно конкурувати.

Широко використовуються динамічні показники: середній вік компаній, показники входу та виходу, а також індикатори, що відображають стабільність позицій найбільших компаній. Так, Управління з конкуренції та ринків Великої Британії визначає 10 найбільших фірм у найважливіших секторах та підраховує, скільки з них входило до цього числа 3 роки тому. На ринку, що добре функціонує, позиції лідерів оспорується іншими учасниками. Для аналізу конкурентного середовища застосовуються також показники ефективності: рентабельність, маржа та інших.

Кожен індикатор має свої позитивні сторони та недоліки, але разом вони дозволяють адекватно оцінити стан конкурентного середовища.

Деякі конкурентні відомства розраховують сукупні індекси. Так, Управління у справах споживачів та ринків Нідерландів розробило індекс конкуренції. При його розрахунку враховується рівень цін на певному ринку порівняно із середніми даними ЄС, кількість фірм та ННІ, динаміка ринку: його зростання, показники входу та виходу.

Кожному дослідженому ринку надається певний бал. Високий бал свідчить про ризик існування картелю та необхідність глибокого аналізу ситуації на даному ринку [1]. Подібна методологія, що дозволяє прогнозувати наявність картелів, використовується також у Великій Британії. Румунська рада з питань конкуренції розробила сукупний індекс конкурентного тиску, який використовується для моніторингу конкурентного середовища. Кожному дослідженому ринку надається певний бал, що дозволяє виявити проблемні ринки. Відповідні індекси публікуються щороку.

Стан конкурентного середовища може бути проаналізований за допомогою опитувань керівників підприємств. Їх просять оцінити рівень конкуренції на ринках збуту підприємства: практично відсутня, слабка, помірна, висока, дуже висока. З'ясується також кількість конкурентів. Звичайно, такі дані є суб'єктивними, відображають їх сприйняття. Водночас опитування досить великої кількості підприємств дозволяє отримати достовірну інформацію щодо інтенсивності конкуренції.

Дослідження інтенсивності конкуренції в економіці України із початку 2000-х років здійснював ЦКД. Аналізувалася структура ринків. Було виділено 4 групи ринків:

- «чистої монополії», на яких частка найбільшого суб'єкта господарювання перевищує 90 відсотків;
- з ознаками індивідуального домінування (критерій віднесення до цього типу – наявність суб'єкта господарювання з ринковою часткою від 35 до 90%);
- з ознаками «жорсткої» олігополії, де частка трьох найбільших підприємств перевищує 50%;
- з конкурентною структурою (всі інші).

На основі первинних статистичних даних за формою №1-підприємництво визначалася частка підприємств, що діють на ринках різних типів, за обсягом виробництва (реалізації) на 300 загальнодержавних і 2000 регіональних ринках. Потім з'ясувалася частка підприємств, що діють на ринках з різними структурними передумовами конкуренції у економіці в цілому, а також у найважливіших секторах: гірничо-металургійний комплекс, агропромисловий комплекс, паливно-енергетичний комплекс, машинобудування, транспорт і зв'язок, торгівля і посередництво. Узагальнені дані щодо економіки України за 2000-2010 роки наведено на рис. 1. (за 2000 рік наведені частки у обсязі виробництва, за інші роки – у обсязі реалізованої продукції за виключенням вартості товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки). Як видно з цього рисунка, частка ринків із конкурентною структурою суттєво зросла у першій половині 2000-х, водночас частка монополізованих ринків скоротилася. Це свідчить про розвиток конкурентних відносин в Україні. Однак пізніше частка монополізованих та олігопольних ринків помітно зросла, що свідчить про послаблення конкуренції у вітчизняній економіці.

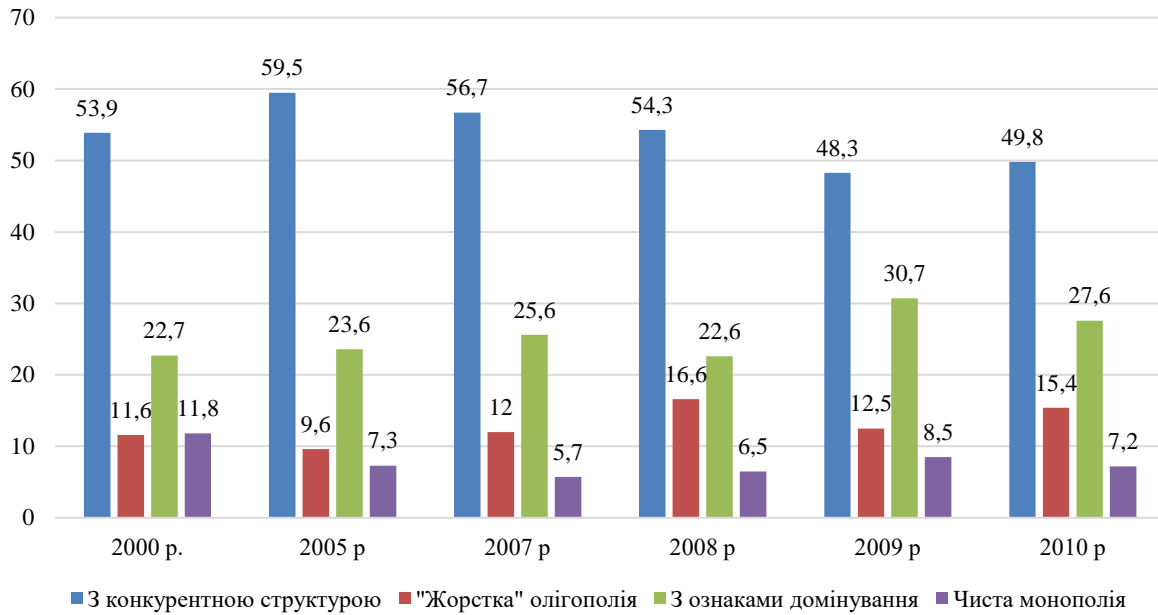

Рисунок 1. Динаміка структурних передумов конкуренції в економіці України, у відсотках
Джерело: складено автором за матеріалами [3]

Для аналізу стану конкурентного середовища використовувалися дані кон'юнктурних опитувань підприємств, що здійснюються органами статистики. В анкетах порушувалося питання про фактори, що стримують виробництво. Серед таких факторів – висока конкуренція з боку аналогічних вітчизняних та іноземних товарів. Частка підприємств, що відзначають значення цих факторів, може розглядатися як індикатор інтенсивності відповідно внутрішньої та зовнішньої конкуренції. Як видно на рис. 2, якщо 1998 року високу конкуренцію з боку вітчизняних товарів відзначали 9% промислових підприємств, то 2006-го - 35-36%. Частка підприємств, які відзначали значну

конкуренцію із боку іноземних товарів, за цей час зросла з 9 до 20%. Проте згодом інтенсивність конкуренції помітно знизилася. Аналогічні тенденції спостерігалися також у будівництві, на транспорті.

Для адвокатування конкуренції важливо показати її позитивний вплив на розвиток економіки. Існує чимало досліджень, що підтверджують це. Зокрема, М. Портер доводив, що сильна внутрішня конкуренція є найважливішим чинником економічного зростання. Дані, наведені на рис. 3, свідчать про справедливості цих ідей у нашій країні.

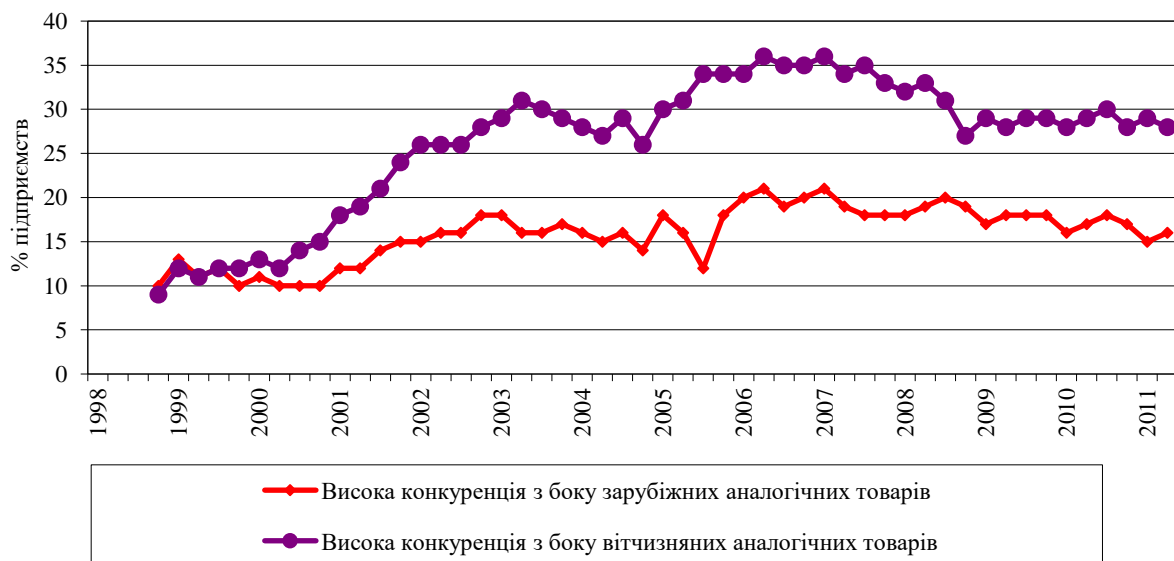

Рисунок 2. Вплив конкуренції на діяльність промислових підприємств
Джерело: складено автором за матеріалами [7]

Реформи, спрямовані на дерегулювання та розвиток конкуренції, здійснені на початку 2000-х років, сприяли динамічному економічному зростанню. Інтенсивність конкуренції досягла максимуму у 2006-2007 роках, потім знизилася. Це було пов'язано з погіршенням стану бізнес-середовища через посилення корупції, рейдерства. Ситуація особливо погіршилася після того, як 2010 року президентом став В.Янукович. За сприяння владних структур на ряді ринків було фактично усунуто конкуренцію. Це вкрай негативно позначилося на економіці. Щоправда, падіння виробництва у 2008-2009 роках було результатом світової економічної кризи. Але й після неї економічне зростання було млявим. У 2013 році ВВП України був на 6,5% нижче за рівень 2008 року.

Дані про структурні передумови конкуренції в економіці України, а також інтенсивність конкуренції на основі матеріалів кон'юнктурних опитувань наводилися у звітах АМКУ та використовувалися для адвокатування конкуренції. Брошура, в якій узагальнено результати цих досліджень, була перекладена англійською мовою та презентувалася на засіданні Комітету з конкуренції ОЕСР.

На жаль, у 2011 році змінилася методика кон'юнктурних опитувань, питання щодо впливу конкуренції були виключені. Держстат також

перестав передавати первинні статистичні дані за формою №1-підприємництво, що унеможливило визначення структурних передумов конкуренції в економіці.

Щоправда, дослідження інтенсивності конкуренції продовжував проводити ЦКД. Анкетування підприємств здійснювали територіальні відділення АМКУ. При цьому методика опитування більшою мірою відповідала потребам Комітету, оскільки ставилися питання щодо рівня конкуренції на ринках збуту основної продукції: висока, помірна, слабка, ніякої. Результати опитування про рівень внутрішньої конкуренції свідчать, що інтенсивність конкуренції у вітчизняній економіці загалом є невисокою. 44,5% керівників підприємств, опитаних у 2019 році, вважали, що стикаються з помірною конкуренцією, тоді як про її високий рівень повідомляли 29% респондентів. Чимало керівників підприємств говорять про слабку конкуренцію або її відсутність. 17,3% опитаних не змогли оцінити інтенсивність конкуренції. Це свідчить, що свідчить, що більшість із них не зазнає значного тиску з боку конкурентів. Про низьку інтенсивність конкуренції на багатьох ринках свідчить також те, що лише 25,6% опитаних повідомили, що під впливом конкуренції були змушені знижувати відпускні ціни, а 15,1% – що були змушені знижувати собівартість [5].

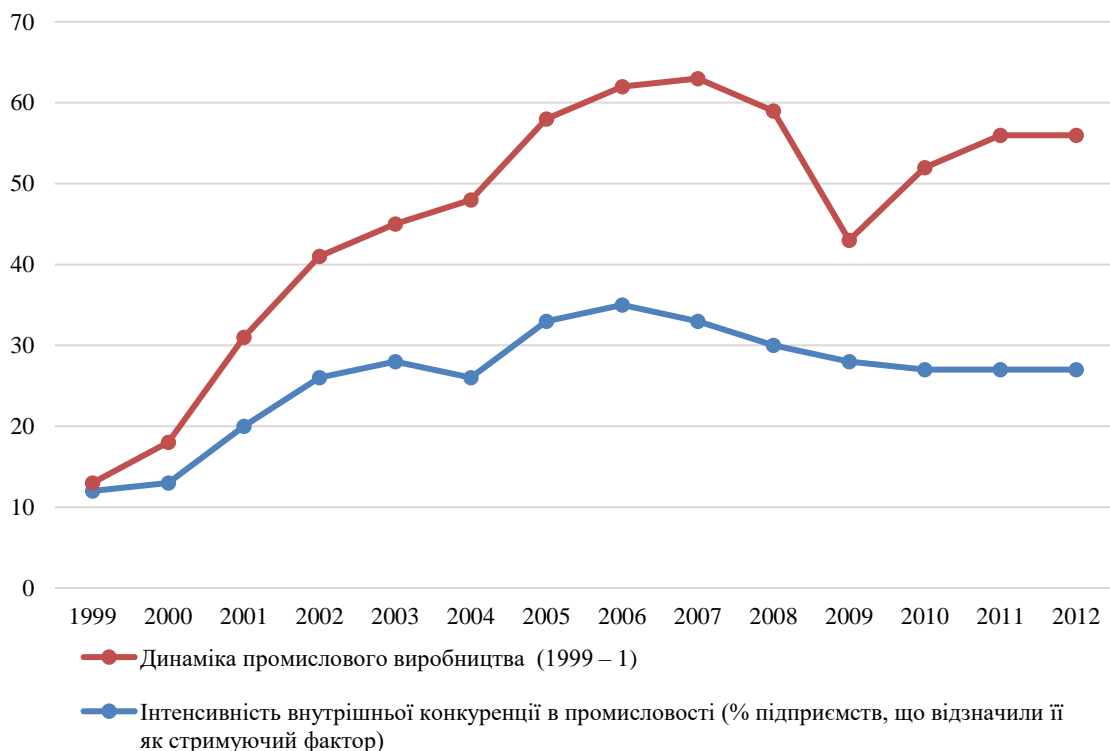

Рисунок 3. Динаміка виробництва та інтенсивності внутрішньої конкуренції в промисловості України
Джерело: складено автором за матеріалами [7, 8]

Хоча ці дані дають уявлення про стан конкурентного середовища, вони, на відміну від даних Держстату, непридатні для моніторингу інтенсивності конкуренції. Так, у 2019 році

відповіді на анкету ЦКД отримано від 411 підприємств. Натомість у кон'юнктурних опитуваннях Держстату беруть участь 2000 промислових підприємств, сотні підприємств інших галузей. Ще

більш важливим є те, що при опитуваннях статистичних органів частка великих, малих підприємств, їх розподіл за видами діяльності тощо у різні роки приблизно однакові, що забезпечує сумісність даних. Цього неможливо досягти під час збирання інформації територіальними відділеннями АМКУ. Тому спостерігаються суттєві коливання показників. Про те, що відчувають слабку конкуренцію, повідомляли в 2018 році 10,6% підприємств, а в 2019 – 4,6%. Слід також врахувати, що у 2021 році ЦКД було ліквідовано, тож і ці опитування припинилися.

Більше 20 років опитування підприємств проводить Інститут економічних досліджень і політичних консультацій (ІЕД). Зокрема, на основі опитувань 300 підприємств переробної промисловості здійснювалась щоквартальна оцінка ділового клімату. Однією з найбільш важливих перешкод зростанню виробництва визначався високий конкурентний тиск. У III кварталі 2021 року на це вказали 52% респондентів [9]. Розраховується також індекс конкурентного тиску, що характеризує зміну інтенсивності конкуренції. Цей показник визначався як щодо конкуренції з боку вітчизняних виробників, так і з боку іноземних. Однак матеріали щодо впливу конкуренції не узагальнювалися, не здійснювався моніторинг цих показників. До того ж після початку широкомасштабної війни зазначені щоквартальні опитування припинилися. Зараз ІЕД здійснює щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни». Однак питання щодо впливу конкуренції у ньому відсутнє.

Таким чином, зараз в Україні фактично не здійснюється вимірювання інтенсивності конкуренції у економіці, що негативно позначається на конкурентній політиці. Щоправда, у 2021 році АМКУ схвалив проєкт методології розрахунку Індексу моніторингу конкурентного середовища. Зазначений проєкт було презентовано на засіданні Комітету з питань конкуренції ОЕСР.

Для розрахунку цього Індексу використовується 5 груп показників:

1. Бар'єри входу;
2. Концентрація ринку (ННІ або коефіцієнт концентрації, кількість підприємств та частка імпорту);
3. Динаміка ринку (зростання ринку, стабільність часток на ринку, динаміка рентабельності діяльності учасників; ціновий аналіз);
4. Попит (еластичність попиту, влада покупця);

5. Інші структурні показники (наявність конкурента – «білої ворони», гомогенність товару, наявність торгових асоціацій або об'єднань [10]).

Розробка Індексу має забезпечити можливість проводити порівняння стану конкурентного середовища на різних ринках. Він може слугувати індикатором можливих конкурентних ризиків або свідчитиме про їх відсутність. Водночас таке дослідження є дуже трудомістким та її практична цінність викликає сумніви. Аналіз динаміки цін на найважливіших ринках, зіставлення із цінами у сусідніх країнах, а також вивчення скарг споживачів дозволяє виявити найбільш проблемні ринки.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Дієва конкурентна політика – одна з необхідних умов динамічного економічного зростання, підвищення життєвого рівня населення. Для визначення найбільш ефективних заходів та інструментів захисту та розвитку конкуренції важливе значення має визначення її рівня та динаміки. Починаючи з початку 2000-х років здійснювалася оцінка інтенсивності конкуренції у економіці України в цілому та в основних секторах. Визначалися структурні передумови конкуренції, а її рівень також оцінювався на основі кон'юнктурних опитувань підприємств. Однак пізніше відповідні дослідження було припинено. Це негативно вплинуло на конкурентну політику.

Доцільно знову проводити оцінку структурних передумов конкуренції в економіці України загалом та у найважливіших секторах, налагодивши співпрацю з Держстатом з метою отримання первинних даних за формою 1-підприємство. Важливо також оцінювати інтенсивність конкуренції за результатами опитувань підприємств. Для цього необхідно налагодити співпрацю з Інститутом економічних досліджень і політичних консультацій. Ця інформація дозволить краще аналізувати стан конкурентного середовища в нашій країні, підвищити ефективність адвокатування конкуренції та конкурентної політики загалом.

Публікацію підготовлено в межах виконання теми НДР «Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0124U003609).

Abstract

The article is devoted to the issues of assessing the intensity of competition in the economy of Ukraine. The importance of determining the level of competition was substantiated. The indicators used in world practice to assess its intensity were analyzed. The structural prerequisites of competition in the economy of Ukraine and the intensity of competition in industry based on data from business surveys were studied. It was found that the level of competition grew rapidly in the first half of the 2000s, but later decreased. It was shown that the increase in competition was a consequence of large-scale economic reforms, but later they were suspended, while the state of the business environment deteriorated due to increased corruption and raiding. Data on the dynamics of industrial production and the intensity of competition in industry were compared.

The conclusion was made: Porter's position that strong internal competition is the most important factor of economic growth is also true for Ukraine. Therefore, an effective competition policy is a necessary condition for the stable and dynamic development of the domestic economy. The results of studies on the intensity of competition carried out by the Center for Comprehensive Studies on Antimonopoly Policy in 2018-2019 were analyzed. It was found that the intensity of competition in the domestic economy was generally low. It was shown that now the level of competition in the Ukrainian economy is not measured, which negatively affects competition policy.

The positive aspects and shortcomings of the Competitive Environment Monitoring Index, the draft calculation methodology of which was approved by the Antimonopoly Committee of Ukraine, were identified. The need to assess the structural prerequisites of competition in the Ukrainian economy and determine the intensity of competition based on the results of business surveys was substantiated. It was shown that this will increase the effectiveness of competition advocacy and competition policy in general.

References:

1. OECD (2021). Methodologies to measure market competition. OECD Competition Committee Issues Paper. https://www.oecd.org/en/publications/methodologies-to-measure-market-competition_29bf31c1-en.html
2. OECD (2021a). Summary of Discussion of the Hearing on Methodologies to Measure Market Competition Annex to the Summary Record of the 135th meeting of the Competition Committee 11 June 2021. [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/M\(2021\)1/ANN5/FINAL/en/p](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/M(2021)1/ANN5/FINAL/en/p)
3. Kirieiev, S., Kuts, T. (2013). The state of the competitive environment in the economy of Ukraine. *Konkurentsia. Visnyk Antymonopolnoho komitetu Ukrainy*. 1, 35-39.
4. Kostusev, O. (2004). *Competition Policy in Ukraine*. Monograph. Kyiv: KNEU.
5. Potapova, M., Talakh, V., Opanasenko, L. (2019). Assessment of the state of competition in Ukraine based on the results of a survey of domestic enterprises. *Naukovyj visnyk Natsional'noi akademii statystyky, obliku ta audytu: zb. nauk. pr.*, 4, 14–23. <https://doi.org/10.31767/nasoa.4.2019.02>
6. Scherer, F. and Ross, D. (1990), *Industrial Market Structure and Economic Performance*. Houghton Mifflin, 3rd edition.
7. Center for Comprehensive Studies on Antimonopoly Policy (2011). Trends in the development of competitive relations in the economy of Ukraine in 2010. Report on the research – № 0111u003966
8. State Statistics Service of Ukraine. Official website. <https://stat.gov.ua/>
9. Institute for Economic Research and Policy Consulting (2021). Quarterly Business Climate Assessment. Analytical Report Based on the Results of a Survey of Industrial Enterprise Managers. http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/business_idea_industry?pid=6834
10. AMCU (2021). Draft methodology for calculating the Competitive Environment Monitoring Index. <https://amcu.gov.ua/static-objects/amcu/uploads/public/5ff/d8e/c45/5ffd8ec45f565836919952.pdf>

Посилання на статтю:

Щербак А.В. Методичні підходи до оцінки інтенсивності конкуренції в Україні / А.В. Щербак // *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. – 2026. – № 2 (84). – С. 151-156. – Режим доступу: <https://etr.economics.net.ua/files/archive/2026/No2/151.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.02.2026.15. DOI: 10.5281/zenodo.20358775.

Reference a Journal Article:

Shcherbak A.V. Methodological Approaches to Assessing the Intensity of Competition in Ukraine / A.V. Shcherbak // *Economics: time realities. Scientific journal*. – 2026. – № 2 (84). – P. 151-156. – Retrieved from: <https://etr.economics.net.ua/files/archive/2026/No2/151.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.02.2026.15. DOI: 10.5281/zenodo.20358775.

This is an open access journal and all published articles are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0)